

Bakonybél középkori monostora ma még ismeretlen számunkra, a barokk épületek alatt fekvő maradványokat mindeddig nem tárta fel régészeti ásatás. A Pannonhalmi Főapátság Régiségtára azonban őriz néhány Bakonybélről származó, figyelemre méltó, mintás padlótégla töredéket.¹ A tárgyak 1902-ben, víz- és gázvezeték csövek elhelyezése közben kerültek elő a mai kolostorépület déli szárnya előtt nyitott árkokból. Szerencsés időben, mivel ekkor a monostor múltját kutató Sörös Pongrác éppen monográfiája befejezése előtt állt. Figyelmét nem kerülték el a kolostorban folyó munkák és Bálint Venánt jószágkormányzóval félrerakatta, majd Pannonhalmára küldette az érdekesebb leleteket.² Az 1903-ban megjelent monostortörténeti munkában Sörös már be is számolt a munkálatokról, az ott talált tárgyakról, sőt leírása mellett két általa rajzolt ábrát is közölt a mintás padlótéglákról.³ A példásan gyors közreadást azonban sajnálatosan hosszantartó feledés követte, sem a művészettörténeti, sem pedig a régészeti szakirodalom nem figyelte fel e jeles tárgyakra egészen az 1970-es évekig. Ekkor Holl Imre ismerte fel a bakonybéli padlótéglák közeli rokonságát a számos csehországi emlékekkel, miután azok katalógusa és feldolgozása megjelent. Eredetiben azonban nem állt módjában a tárgyakat tanulmányozni, ezért közlésüket sem végezhetette el.⁴

A Főapátság Régiségtárában ma fellelhető padlótéglák egyértelműen azonosíthatók a Sörös által leírtakkal, a rajzokon szereplő tárgyak, bár hiányosan, de ma is megvannak. (III.54 a, e; III.56 a; III.57; III.58 a) Legnagyobb számban egykor hatszögű, ma darabokra törött, mázatlan téglák maradtak ránk, amelyeken domború griff ábrázolás részletei láthatók (III.54–56). A figurát Sörös nem ismerte fel. Leírásában a kakas, a páva és az oroszlán keveredik egymással aszerint, hogy az adott töredéken a griff melyik testrésze volt látható, az általa közölt ábrák azonban nyilvánvalóvá teszik tévedését. További egykor négyzetes, mázatlan darabokon szimmetrikusan komponált indaköteg látható (III.58). Ezekből Sörös még ép példányt rajzolhatott le, ma már csak hiányos töredékek léteznek. Ma is megvannak a díszítetlen, ám sárgásbarna mázzal ellátott egyenlő oldalú háromszög alakú, piskóta formájú, illetve „homorú ívek alkotta szöveget tartalmazó” (hatszögű) téglák (III.59–60). Sörös egyéb téglamozaik elemekről is írt (háromszög alapú hasáb, félhenger) ezeket azonban már nem sikerült fellelni. Ugyancsak elkallódtak azok a mázzal ellátott mintás töredékek, amelyek egyikén Sörös két egymás mellett lévő galambot vélt felismerni, míg egy másikon röpködő madarat látott. Ezekhez tartozhat egy még meglévő kisebb részlet, amelyen kitért szájú állat feje látható (III.57).⁵

A változatos formájú bakonybéli padlótéglák több önálló padló elemet alkottak, amelyeket feltehetően díszített szegélyek választottak el egymástól. Ilyen önálló elem volt a piskóta formájú és homorúan ívelt oldalú hatszögű, téglából összeállítható minta, amelyhez egykor ívelt oldalú háromszögű téglák elemeknek is tartozniuk kellett. E három elemből egy körzöminta állítható össze, a körök középpontjaiban a hatszögű elemekkel, amelyekhez a piskóta formájú elemek sugár irányban csatlakoznak és a piskóták közötti tért ívháromszögek töltik ki (1. kép). Közel azonos mintát ismerünk a pilis ciszterci apátság templomának eredeti helyén feltárt padlóból is, de itt az ívek hiányoznak, a minta hatszögű, téglalap alakú és

¹ A padlótéglákat Takács Imre kereste ki újból a Régiségtár raktárából. Felkérését a leletek feldolgozására köszönöm.

² PRT VIII. 18; MRT IV. 20. 2/1. lelőhely.

³ PRT VIII. 203–205, az ábrákat újra közölték a Régészeti Topográfiában.

⁴ Hejzdová – Nechvátal 1970, 100–183, 395–471; Holl 1973, 105–112.

⁵ A Sörös Pongrác által leírt A jelű téglák is megvan, ez azonban egy 18. századi bélyeges téglának a töredéke.

háromszögű elemekből áll össze, a bakonybélivel megegyező elrendezésben (**2. kép**). Piskóta alakú padlótöredéket a szentgotthárdi ciszterci kolostor templomában is találtak. Mindkét kolostorban a 12–13. század fordulóján készültek ezek a padlók.⁶ A téglamozaik a 12. században vált közkedvelt padlóburkolattá az Alpoktól északra eső területeken, elsősorban a bencés és ciszterci monostorok körében. A minták között meglehetősen általánosan elterjedtek a különféle körzőjátékok.

Önálló mintát alkottak a hatszögű, griffekkel díszített és a háromszögű, díszítetlen lapok, illetve a négyzetes, levélköteget ábrázoló szegély elemek. A prágai Vyšehradon feltárt Szt. Lőrinc templomban 1903-ban *in situ* találtak egy hasonló elemekből összeállított padlót.⁷ A sorokba rendezett hatszögű téglákon a Bakonybélről is ismert griff mellett, oroslán, szárnyas szfinx, illetve koronás uralkodó ábrázolását láthatjuk visszafelé írt *Nero* felirattal, a háromszögű téglák a hatszögek közötti tért töltötték ki, a levélköteggel díszített négyzetes téglák pedig a padló szegélyét alkották (**3–4. kép**). A Vyšehradon talált téglákkal méretre, formára és ábrázolásban is azonos padlótéglákat tártak fel a későbbiekben Ostrov u Davle és Sázava bencés monostoraiban, Starý Plzenecen a Szt. Lőrinc és Szt. Péter templomokban, Sezimovo Ústiban és a morvaországi Olomoucban. További hasonló ábrázolások kerültek elő Žatecban, Litoměřiceben, Hradec Královéban, Přestavlkýban és Kostelec u Křížkúban.⁸

Már Holl Imre rámutatott a bakonybéli padlótéglák és cseh párhuzamaik közötti különbségekre.⁹ A bakonybéli, eddig megismert mintás téglák mázatlanok, csupán egyetlen kisebb griffes töredéken lehet feltételezni az egykori mázazás megfeketedett nyomát. A cseh téglák váltakozva mázatlanok, illetve megfeketedett mázzal fedettek. A bakonybéli díszítetlen háromszögletű darabok felületén ugyancsak megfeketedett, erősen kopott máz látható, az eredeti sárgásbarna mázszín már csak a téglák oldalán tanulmányozható. A bakonybéli hatszögű téglák oldalának mérete kb. 13,5 cm, míg a cseh padlót 11,5–12 cm oldalszélességű lapokból rakták. A minták között az indaköteg csak elrendezésében hasonlít, részleteiben már erősen eltér egymástól: a cseh mintából hiányzik az indákat összekötő kereszt alakú motívum, a bakonybéli mintán nincsenek meg az indák szétválasztásánál lévő háromszögek, amelyek a cseh téglákra jellemzőek. A cseh indák felülete tagolatlan, míg a bakonybéli indák felülete hármas tagolású. A cseh griff alakja, mozdulata ugyan közeli rokona a bakonybéli griffnek, de itt is észlelhetők apró különbségek. Bakonybélen megtalálhatók mind balra, mind jobbra néző griffek, a cseh griffek mind balra néző ábrázolások. A cseh griffek szárnyán két vájat figyelhető meg, a szárnytövet kis félkörívek díszítik, a csőr szinte együtt ível a fejjel, a szemek oválisak. Ezzel szemben a bakonybéli griffek szárnyán három (jobbra néző), illetve négy (balra néző) vájat látható, a szárnytöveket párhuzamos ívekkel díszítették, a csőr elkülönül a fejtől és a szem felső íve hosszabb az alsó ívnél. A bakonybéli griff lábai, ujjai nyúlankabbak, a mellső lábtőnél és a fenéknél látható kis félkörívek határozottabb vonallal kidolgozottak és a farokbojtok is különböznek egymástól. Az ábrázolások összevetéséből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a bakonybéli padlótéglák mintáinak kidolgozása finomabb, részletezőbb cseh társaiknál.

Magyarország területén eddig sehol sem találtak a bakonybéliekhez hasonló padlótéglákat, maga a kolostor még feltáratlan, építéstörténetét nem ismerjük. A keltezés és eredet kérdését tehát jelenleg csupán a cseh párhuzamok fényében tárgyalhatjuk. A cseh kutatók között ma két, egymással ellentétes álláspont vitázik. A korai cseh padlótéglákat elsőként rendszeresen feldolgozó Bořivoj Nechvátal a vysehradi emlékanyagból indult ki, és inkább az archeológia szempontjait használó érvelésében II. Vratislav (1061–1092) uralkodásának idejére helyezte az általa vysehradi csoportnak elnevezett padlótégla-kör

⁶ Gerevich L. 1977, 183; Holl 2000, 48–51; Valter 1975, 91.

⁷ A sokszor reprodukált rajz eredeti közlése: Wiehl 1904, 395; Hejdová – Nechvátal 1970, 101–102, 54. ábra.

⁸ Hejdová – Nechvátal 1970, 106–130, 460–463. Újabb lelőhelyeket vesz számba: Merhautová 1988a, 26.

⁹ Holl 1973, 106–107.

emlékeinek keletkezési idejét.¹⁰ Vele szemben Anežka Merhautová az ostrovi bencés kolostorban feltárt gazdag padlótégla leletben kereste feldolgozásának kiindulópontját. Elsősorban az ábrázolások alapos stíluskritikai elemzése által későbbi keltezését javasolt, I. Sobeslav (1125–1140) uralkodásának idejét jelölte ki a szerinte Ostrovban gyártott és általa ostrovi első típusnak nevezett padlótéglák készítési idejéül.¹¹ Mindkét dátum meglehetősen korai, ha tekintetbe vesszük, hogy a német területeken a legkorábbi mintás padlótéglákat a kutatás jelenleg a 12. század második felére helyezi.¹² Az óvatosság feltétlenül indokolt, hiszen a cseh kutatók között a régészeti feltáráson dokumentált padlótéglák interpretációjában is vita van, a stíluskritikai elemzésen alapuló szűk időhatárok közötti keltezés pedig megnehezíti az egymással összehasonlított tárgyak kis köre és különféle volta (selyemszöttesek, kőfaragványok, érmek).¹³ Nem ismert jól jelenleg a téglák elterjedése sem, újabban Hollandiából is közöltek a cseh téglákkal egyező, bár homályos származású példányokat.¹⁴ A megoldást feltehetően az eredet felderítése jelenthetné, amelyet a kutatók egybehangzón az antik és bizánci tradíciókat közvetítő Észak-Itáliában jelölnek ki, ám néhány téгла emlék szórványos felemlítésén kívül módszeresen még nem vizsgálták át.¹⁵ Az átvétel módja is kérdéses egyelőre. Eleonore Landgraf egy Frauenwörthben feltárt hatszögletű oroszán ábrázolásos töredéssel a dél-német bencés kolostorok közvetítésére hívta fel a figyelmet.¹⁶ A minták közvetítésében azonban a földrajzi közelség okán Bakonybél is fontos szerepet játszhatott.

A fent jelzett bizonytalanságok ellenére megállapíthatjuk, hogy a bakonybéli padlótéglák a magyarországi eddig megismert emlékegyetem legkorábbi rétegét alkotják. Készítési idejük a bizonytalanságok ellenére is a 12. század végénél nem későbbi, vagyis korábbi ciszterci kolostorokban a századfordulón készített változatos padlóknál. Ezáltal nem csak a díszített épületkerámiának az antikvitás óta első emlékei hazánk területén, hanem a fazekasmáz újbóli alkalmazásának is. A kolostor majdani régészeti feltárása mindenestre azzal a lehetőséggel kecsegtet, hogy a padlóból *in situ* részletek kerülhetnek elő, és ez lehetővé tenné a pontosabb keltezését és az itt használt teljes mintakincs megismerését.

¹⁰ Hejdová – Nechvátal 1970, 397–407, 460–463; Nechvátal 1982, 244–256.

¹¹ Merhautová 1980, 246–258; Merhautová 1988a; Merhautová 1988b, 507–522.

¹² Landgraf 1993, Textband 57–71.

¹³ A bizonytalan keltezés érezhető a múzeumi kiadványokon is. A prágai Nemzeti Múzeum Lapidáriumának katalógusában a Vyšehradról származó téglák keltezését a 11. század vége és a 12. század 2. negyede között adták meg. (*Fajt – Sršeň* 1993, Nr. 9.) Az olmützi Přemyslida Palota kiállítási katalógusában az itt talált téglák 12. századi meghatározással szerepel. (Přemyslovský Palác v Olomouci. Katalog expozicie. Olomouc 1988, Nr. 48.) A griff figurájával rokon téglák emlékek a 12. századból maradtak ránk: Schlettstadt, egykori St. Fides bencés monostor, 12. század 3. negyede: nyolcszögletű mázas padlótégla (*Landgraf* 1993, Kat. F. 99.); Bleidenstadt, egykori bencés monostor, 12. század 3. harmada – 13. század 1. harmada: négyzetes mázatlan padlótégla (*Landgraf* 1993, Kat. F. 108.); Regensburg, St. Emmeran bencés kolostor, 1170 körül: mázatlan falicsempén (*Landgraf* 1993, Abb. 32.).

¹⁴ Amsterdam, Rijksmuseum, továbbá Delft, Museum Lambert van Meerten, bizonytalan Friesland (?) származással (*Landgraf* 1993, 180. Abb. 40.).

¹⁵ Merhautová a modenai Dóm és a pavía San Michele kőfaragványait, az otrantói Dóm mozaikját idézi (*Merhautová* 1988a, 38–40.). Landgraf utal a ravennai múzeumban látható csempére és a pomposai bencés apátság terrakotta szobraira (*Landgraf* 1993, 380. jegyzet).

¹⁶ *Landgraf* 1993, 64.